

Szűkebben, tágabban

A büntetés-végrehajtás aktuális kérdései Németországban

1993 júliusában Budapesten került sor a II. német-magyar büntetőjogi és kriminológiai kollokviumra. A megvitatott témák között szerepeltek a gazdasági és a környezetvédelmi büntetőjog napjainkban legfontosabb kérdései, valamint a büntetőeljárás előkészítő szakaszával és a büntetés-végrehajtással kapcsolatos aktuális problémák. A büntetés-végrehajtásról magyar részről Nagy Ferenc (JATE), német részről pedig Günter Kaiser (Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg) és Heinz Müller-Dietz (Universität des Saarlandes) adott átfogó ismertetést. Az elhangzott referátumok alapján az alábbiakban a németországi szabályozás néhány sarkalatos kérdését kíséreltem meg röviden ismertetni.

Fogalmi kérdések

A német bv. jog különbséget tesz a büntetés-végrehajtás tágabb és szűkebb fogalma között, és ennek megfelelően két kifejezést használ: a *Strafvollstreckungot*, amely az előbbi és a *Strafvollzugot*, amely az utóbbi értelmezésnek felel meg. A *Strafvollstreckung* szabályai olyan szövetségileg egységes előírások, amelyek a büntetőjogi szankciók végrehajtásával kapcsolatos általános és részletes rendelkezéseket tartalmazzák. Eljárási szempontból a *Strafvollstreckung* közvetlenül a jogerős ítéletet követi.

Amennyiben a *Strafvollstreckung* fogalma az általános szabályokat foglalja magába, úgy a *Strafvollzug* a különös, konkrét rendelkezéseket jelenti. Az 1977-ben jogerőre emelkedett ún. *Strafvollzugsgesetz* (büntetés-végrehajtási törvény) bevezetése előtt a *Strafvollzug* egyértelműen a *Strafvollstreckung* fogalmi alkotórészét képezte. Az ezt követő végrehajtási eljárás megindításával, az ítéletben foglalt rendelkezések megkezdésével és felügyeletével kapcsolatos szabályokat öleli fel, a *Strafvollzug* pedig valójában magát a szabadságvesztés végrehajtását (a börtönbüntetést és a szabadságelvonással járó javító és biztonsági intézkedéseket) jelenti.

Így az előbbieknél megfelelően célszerű egy tágabb értelmű (az összes büntetésre, így pl. a pénzbüntetésre, a próbára bocsátásra vonatkozó), és egy ún. szűkebb értelmű végrehajtási fogalmat alkalmazni a következőkben. E megkülönböztetésnek azonban nemcsak normatív jogi, hanem adminisztratív szempontból is jelentősége van. A Strafvollstreckung végrehajtó szerve elvileg az államügyészség, amely feladatait valójában az igazságszolgáltatás szervei gyakorolják, és csak különleges esetekben lép közbe a területileg illetékes (az elsőfokú bíróság melletti) ügyész. A fiatakorúak és a fiatal felnőttek esetében – akiket a fiatakorúak joga szerint ítélnek el – külön figyelmet érdemel a fiatakorúak bírójának szerepe, aki, mint a törvény szerint a végrehajtás irányítója, végrehajtó hatóságként jelenik meg.

A szűkebb értelmű végrehajtás mindezekkel szemben közvetlenül a büntetés-végrehajtó szervek feladata.

Alkotmány és kriminálpolitika

Mind a tágabb, mind pedig a szűkebb értelemben vett büntetés-végrehajtásnál meghatározó szerepet játszanak az alkotmányjogi és kriminálpolitikai vezérelvek. Alkotmányjogi szempontból kiemelkedő szerepe van a hatalommegosztás elvének, az eljárási alapjogok érvényesülése garanciájának a szabadságvesztés végrehajtása során, valamint a polgárok bírósági jogvédelem iránti igénye biztosításának.

A büntető- és igazságszolgáltatási aspektusból mindenekelőtt a büntetőjogi rendszer megelőzés-orientáltságának és a büntetés-végrehajtás bírói ellenőrzése (végrehajtáshoz közeli bíróság) elméletének van különös jelentősége.

Összességében ezen vezérelvek a szabályozás nagyfokú tömörségét és komplexitását, ezzel együtt részben annak áttekinthetlenségét is eredményezik.

Az alkotmányon nyugvó *hatalommegosztás* elve Müller-Dietz szerint azt jelenti, hogy elsősorban a szűkebb értelemben vett végrehajtó hatalom és az igazgatás feladata a törvények, azaz a szűkebb és tágabb értelmű végrehajtás számára mindenkor irányadó rendelkezések realizálása. A *büntetés-végrehajtás* – amennyiben beavatkozik az állampolgárok alapvető jogaiba – *jogállamban alaptörvényi szabályozást igényel*. Persze a Szövetségi Alkotmány nem szól részletesen a végrehajtó és bírói hatalom kompetenciájának elhatárolásáról.

Közelebről nézve ez azt jelenti, hogy az alkotmányban található eljárási alapjogok, amelyek az egyik oldalról a szabadságelvonás tekintetében vállalnak garanciát, a másik oldalról a polgárok bírósági jogvédelem iránti igényéről kíván-

nak széleskörűen gondoskodni. Ezek a jogi garanciák – noha nem szabályozzák az igazgatási és az igazságszolgáltatási kompetenciák elhatárolását – a fontosabb kérdések tekintetében a bírói illetékességre alapítanak. Ide tartoznak részben azok a döntések, amelyek a szabadságvesztés kiszabására, tartamára vonatkoznak, ennek megfelelően – egy bűncselekmény elkövetése miatt elrendelt előzetes letartóztatás esetében is – megkövetelik az írásbeli bírói elfogató parancsot. Így kerülnek szintén bírói illetékességbe azok a döntések, amelyek pl. a büntetés-végrehajtás felfüggesztése folytán még hátralevő büntetés letöltését, próbára bocsátást vagy feltételes szabadon bocsátást rendelnek el. Ez egyébként természetesen éppígy vonatkozik a büntetés-felfüggesztés visszavonására, és az egyéb olyan határozatokra, amelyek a szabadságvesztés tekintetében következményekkel járnak.

Az, hogy a végrehajtó hatóságok és nem pedig a bíróság rendeli el a börtönbüntetés utólagos végrehajtását a behajthatatlan pénzbüntetések esetén, nem jelenti a szisztéma megsértését, mivel itt a jogkövetkezmények (szabadságvesztés pótlólag történő elrendelése) közvetlenül a törvényből adódnak. Ehhez hasonló megoldást tartalmaz a büntetés-végrehajtás felfüggesztésének visszavonása is.

Még átfogóbban kidolgozott a *polgárok bírósági jogvédelem iránti igényének szabályozása*. Eszerint mindenki előtt, akit a közhatalom, vagyis a mi esetünkben az igazgatási hatóságok, valamilyen jogában megsértenek, a bírói út nyitva áll. Ez a jogi garancia egy általános bírói kontrolljogosultságot alapoz meg, és egy – az alkotmányból következő – effektív jogvédelmet jelent. Így tehát minden sérelmezett hatósági döntés felülvizsgálható bíróság által. Ebből levezethető az az alapelv, hogy tekintettel az állam által a polgárai jogába való beavatkozásra, mindig fenn kell állnia a bírói kontroll lehetőségének és amennyiben az állampolgári jog korlátozása már eleve nem tartozik bírói hatáskörbe, azaz a bíróság nem kezdettől döntött – ahogyan pl. a szabadságelvonás bizonyos eseteiben is –, akkor legalább a hatósági intézkedés felülvizsgálatának utólagos igényét el kell ismerni. Ez természetesen éppígy érvényes a szűkebb, mint a tágabb értelmű büntetés-végrehajtás területén gyakorolt állami tevékenységre.

Kriminálpolitikai szempontból a jelenlegi büntetőjogi rendszer kiindulási pontja a megelőzés gondolata. Müller-Dietz szerint ha a vétkesség képezi a büntetés-kiszabás alapját, akkor a szankció csak annyiban lehet *öncélú* (megtorláson avagy igazságosságon alapuló), amennyiben egy, a büntetőjog preventív védelmi feladatának betöltését szolgáló eszközként erre szükség van. Ennek megfelelően a német büntetőjogi szabályozás arra kötelezi a bírót, hogy a büntetés-kiszabásnál abból induljon ki, milyen hatást gyakorol a büntetés a tettes jövőbeli magatartására. Ez egyértelműen a *reszocializáció gondolatának térhódítására utal* a németországi büntetés-kiszabási gyakorlatban.

A speciál- illetve generálprevenció szempontjából a szabadságelvonással járó szankciók vannak a leginkább kimunkálva (lásd pl. a próbára bocsátást). A tárgabb értelemben vett büntetés-végrehajtást a szűkebb értelmű végrehajtás céljai – a reszocializáció és a biztonság – kötelezik. Az intézkedések különböző mértékben ugyan, de minden esetben diagnózis- vagy prognózisközpontúak, és a jövőre tekintettel rendelik el végrehajtásukat (például a biztonsági őrizetet vagy az elmeegógyintézeti, nevelőintézeti tartózkodásra kötelezést).

Büntetés-végrehajtási kamarák

Azok a célok és kialakítási elvek, amelyek a végrehajtó hatóságokat kötelezik, a harmadik oldalról annak a jogpolitikai gondolatnak felelnek meg, amely a *büntetés-végrehajtás bírói felügyeletét* (végrehajtásközei bíróságok létrehozását) kívánja megvalósítani. Ez közvetlen összefüggésben áll a büntetőjogi rendszer speciális, individuálpreventív beállítottságával. Eszerint a végrehajtást felügyelő bíróságként létrehozott ún. *büntetés-végrehajtási kamara* a maga *bebörtönzöttekhez való közelségével* és a végrehajtási intézet által nyújtott adottságával: „szakmai jártasságával” a legnagyobb mértékű hozzáértést testesíti meg.

A tartományi bíróságok mellett működő büntetés-végrehajtási kamarák, mint speciális szervek, különleges ismeretekkel rendelkeznek a büntetések és intézkedések végrehajtásának felügyelete területén, a szabadságvesztés feltételes felfüggesztése vagy tartamáról való döntés tekintetében. Ezáltal voltaképpen igazságszolgáltatási feladatokban részesülnek, amit a jogerős ítélet utáni ún. *utólagos eljárásban hivatottak gyakorolni*. Miközben az eljáró bíróság minden olyan kérdésben illetékes a döntésre, ami a nem szabadságelvonással járó szankciókkal, valamint a büntetés-végrehajtás előtti kérdéssel kapcsolatos, addig a *végrehajtási kamara döntési kompetenciájába tartozik az összes olyan jogi kérdés, amely a szabadságelvonás megkezdése után áll elő*.

Ezen kamarák megalakításával (1974) valójában annak a büntetőjogi reform által kitűzött kriminálpolitikai célnak kívántak érvényt szerezni, amely a büntetés kiszabásánál a *prognózis alapulvétele*t elsődleges szempontnak tekintette. Csak a büntetés-végrehajtási törvény 1976-os kimunkálását követően kaptak e kamarák újabb feladatot a jogállamiság elve alapján, nevezetesen hogy a bírósági jogvédelmet a büntetés-végrehajtás területén felügyeljék. A törvényhozó abból a feltételezésből indult ki, hogy a végrehajtáshoz közei bíróság különleges ügyközeisége és büntetés-végrehajtásbeli jártassága is szükséges a bírósági kontrolljogositványból fakadó funkciói ellátásához. Ennek következtében feladata is

kettős: egyrészt mint *büntetőbíróság*, a kamara jövő- és prognózisorientáltan dönthet a szabadságelvonás tartamáról, másrészt egy *sajátos közigazgatási bíróságként* a végrehajtási intézkedések jogszerűségét, illetve az ezt érintő kérdéseket vizsgálja. A büntetés-végrehajtási kamara tehát az ún. primér kompetenciába tartozó területen a „vajon”, és az utólagos bírói kontroll funkciója alapján a „hogyan” kérdésről dönt a szabadságelvonás tekintetében. Ezzel szemben a büntetés-végrehajtási hatóságok intézkedéseinek felügyelete a *fiatalkorúak büntetőjogában*, a fiatalkorúakkal szemben fogatosított letartóztatás és a vizsgálati fogság tekintetében a *tartományi felsőbbbíróság büntetőtanácsának feladata*.

Így összességében elmondhatjuk, hogy a bírósági jogvédelem feladatait az alkotmányos és kriminálpolitikai vezérgondolatok (elvek) alapján a szűkebb és tágabb értelemben vett büntetés-végrehajtás területén két különböző bíróság látja el különböző fellebbviteli úton a jelenlegi németországi szabályozás szerint. Noha ennek célja éppen az állampolgári jogosítványok érvényesítésének biztosítása, az igazságukat keresők dolgát nem könnyíti meg, és némelykor a jogi eljárás lépcsőivel kapcsolatos problémákat okoz a német jogalkalmazásban.

Dr. Barabás Andrea Tünde